

STUDIJE

psiho-pedagoški temelji obiteljskog odgoja u vjeri posebno obiteljske kateheze

Renato Podbersič

U V O D

Pod utjecajem novijih istraživanja antropoloških znanosti, koja nam otvaraju nove poglede na ljudsku osobnost u njezinu rastu i dozrijevanju, vjerojatno smo i mi katehete i katehistice **prerasli** onu **dvojnost** koja je bila tako česta u našim katehetskim krugovima: jedno je životna sredina djeteta, mladog i odraslog, a drugo opet vjerski odgoj i dozrijevanje. Znanstvene spoznaje koje su posljednjih desetljeća postigle velik napredak, pomogle su nam da povežemo to dvoje u jednu cjelinu. Sve jasnije stupa pred nas **važnost i utjecaj čovjekove životne sredine na njegov vjerski odgoj**.

Odlučujuću ulogu pri tome ima najnavnija čovjekova sredina — domaća **obitelj**, u kojoj svaki čovjek proživi najznačajnije godine svoga života. To su godine oblikovanja i rasta stavova i životnih pogleda, koji nas prate kroz cijeli život, i kao odrasli ljudi mi nosimo sobom i **živimo** iz te **baštine prve odgojne sredine** i prvih životnih koraka.

Prijelaz između života i vjere nije strogo zacrtan, ali to su ipak **dvije stvarnosti jedne cjeline**, koje se međusobno uvjetuju, jedna na drugu utječu i u tom prelijevanju oblikuju čovjekovu osobnost, koju po-

lako prožimaju. Isto je tako nemoguće strogo rastavljanje na običan i vjerski obiteljski odgoj. Obiteljski život je tako bogat i toliko prožet Božjim da ga nije moguće dijeliti od njega.

Ne niječem ulogu posebnog vjerskog odgoja, koju on u kontekstu opće ljudskog odgoja ima. Želim samo naglasiti kako su **važni ljudski temelji** na kojima se grade vjera i vjerski odgoj. O tim temeljima bit će govora u ovom izlaganju. Neki od njih su nam već poznati, a drugi će nam biti predstavljen u drukčijem kontekstu i s drukčijim naglascima. Važno je da smo ih svijesni, da ih usvojimo i da na tim spoznajama gradimo nove putove vjerskog odgoja i kateheze u obitelji.

Da se lakše usredotočimo na pojedina pitanja ovog izlaganja, navest ću dva primjera o značenju i posljedicama obiteljskog odgoja. Prvi primjer navodi Dale Carnegie, koji je kod nas poznat po knjizi »Kako steći prijatelje«. On ovako piše o svom obiteljskom odgoju: »Moji roditelji bili su inteligentni i ništa nisu preda mnom skrivali. Na svršetku svakog tjedna znao sam što je tko između nas zaradio. Bio sam upoznat i sa svim izdacima. Međusobno smo se posavjetovali kako da nabavimo koji dio namještaja ili odjeće, i svaka, pa i najmanja stvar koju bismo kupili činila bi

nam veliko **zadovoljstvo**. Teško je uopće i zamisliti složniju obitelj... Moja je majka bila uvjerenjena da je utjecaj obiteljske sredine najbolje sredstvo za očuvanje nje-ne djece na pravom putu. Za nju i za oca ništa nije bilo preteško što god bi za njih učinili da ih usreće.«

Drugi primjer uzet je iz »Nürnberškog dnevnika« od pisca Gilberta, a prikazuje obiteljski odgoj Rudolfa Franza Hessa, zapovjednika SS snaga, glavnog komandanta koncentracionog logora u Auschwitzu, a od godine 1945. i glavnog inspektora njemačkih koncentracionih logora: »Odrastao sam u strogo tradicionalnoj katoličkoj sredini. Moj otac bio je pobožnjaković, strog i fanatičan. Otkad se rodila moja mlađa sestra, nije više imao nikakva intimnog odnosa s mojom majkom. Sve svoje odgojno djelovanje usmjerio je na to da od mene stvori svećenika. Morao sam prekomjerno moliti, činiti pokoru za najmanju pogrešku... Bio je kao neko više biće, kojemu se nikad nisam mogao približiti... I moja majka trpjela je zbog te fanatične pobožnosti... Prema svojim roditeljima nikad nisam imao pravih odnosa povjerenja, niti premo svojim sestrama.«

I. ZNAČENJE BRAČNE ZAJEDNICE ZA ODGOJ, POSEBNO ZA VJERSKI ODGOJ

Nije pretjerana tvrdnja: želimo li upoznati i razumjeti dijete i njegov svijet, najbolji put do toga jest da upoznamo i razumijemo odnose unutar bračnih drugova, tj. da upoznamo kakvi su odnosi između muža i žene, koji su istodobno otac i majka.

Bračna harmonija je uvjet ljudskog i vjerskog **napretka** supružnika i djece. Njezin utjecaj osjeća i odrastao čovjek kroz dugi niz godina, sve do smrti. U braku, gdje vlada istinski suživot, gdje supružnici nastoje usrećiti jedan drugog nesebičnom međusobnom ljubavi, dijete ima sve uvjete za normalni odgoj. Istraživanja pokazuju da supružnici koji su zadovoljni svojim brakom... pozitivno utječu na budućnost djece, pospješuju u njima skladno vladanje te u krugu bratske i sestar-

ske zajednice svojim životom umanjuju mogućnosti za frustracije. Nadalje, pomažu djeci u prihvaćanju njihovih osobnih značajnosti, pospješuju rast osobnog identiteta, grade povjerenje u sebe i u druge, potiču na samostalnost mišljenja i djelovanja, što su bitne karakteristike psihički zdrave osobnosti.

Zašto bračna zajednica ima tako **snažan i trajan utjecaj** na dijete? Ima više činjenica koje to obrazlažu. Otac i majka u bračnom zajedništvu pronalaze način kako da se izraze u svim svojim bogatim ljudskim mogućnostima. Preko međusobnog darivanja u ljubavi najprije razvijaju vlastite osobnosti, jer čovjek tek tada uistinu raste kad mu uspijeva uspostaviti odnose iz ljubavi; kad se u zajedništvu s drugim u njemu oslobađaju bogate duševne i duhovne energije koje pomažu dozrijevati u svestrano zrelu osobnost. Nadalje, supružnici jedan uz drugog izglađuju također i vlastitu osobnost. Filozof Schopenhauer saopćio nam je jednu divnu zgodu, koja nam objašnjava baš to međusobno prilagođavanje supružnika. Evo te zgodu: »Neke hladne zimske noći dva obamrla ježa stisnu se jedan uz drugog da se ugriju. No obojica su ubrzo primijetili da se bodljikama ubadaju pa se udaljiše jedan od drugog. Posljedica je toga bila da im je ponovno bilo hladno. Pokušaju ponovno približiti se jedan drugomu i konačno im je uspjelo uspostaviti takvu odgovarajuću udaljenost, koja im je omogućila međusobno zagrijavanje, a da se pritom previše ne ubadaju.«

Ovom primjeru ne treba komentara, jer je veoma poučan s obzirom na značenje intimnosti i ljubavi u bračnoj zajednici, ako želimo da ona potom izaruje svoju toplinu na djecu.

Do tog **svjedočanskog izarivanja** supružnici dolaze tek nakon **dugog procesa**, koji je životno djelo i nikad ga ne dovršuju. U godinama zajedničkog života njihovo »ja« i »ti« mora postupno prelaziti u »nas dvoje«. U biti to je proces koji od nekadašnjih »stranaca« prelazi u »prijateljstvo« i dozrijeva u »partnerstvo« (u smislu prijateljstva iz ljubavi na svim razinama: tjelesnoj, duševnoj, čuvstvenoj i duhovnoj).

Za vjerski odgoj djece posebno je važno pitanje, koje bi supružnici trebali neprestano sebi ponavljati: koje je središte njihova zajedničkog života? To pitanje vodi supružnike u dubinu, gdje razvijaju sve svoje najosobnije ljudske darove, koje su ponijeli u brak; k tome još pridodaju Božje darove koji izviru iz sakramenta ženidbe. Tako međusobna ljubav postaje na svim razinama čvrsta i izražavana u vjernosti, koja prkosi svim kušnjama. Međusobna pripadnost dozrijeva u trenutke osobnog i zajedničkog odnosa prema Bogu, djelatelu ženidbene sreće, koja ima privilegirani trenutak u zajedničkoj molitvi supružnika. Ljubav prerasta u sposobnost rađanja, i nove ljubavi u drugome i očitog izraza te ljubavi u djetetu.

Bez namjere da se unaprijed upuštamo u bogate riznice bračne ljubavi možemo lako ustanoviti kako takva bračna zajednica postaje plodonosna za odgoj djece. Ona je kao najugodnija zemlja, koja u miru, s toplinom i vlagom prima u sebe sjeme koje će dobro proklijati i izrasti u obećavajuću biljku.

Mnoge ženidbe (prema statističkim podacima postotak takvih ženidbi je stalno sve veći) oslanjaju se na međusobno iskorištavanje. Ženidba uređena samo naizvan skriva u sebi gnjiloću koja se izražava u nestrpljivosti supružnika jednog prema drugome, u traženju samog sebe i drugih stramputica još težih oblika. Djeca to ozračje udišu u sebe poput mraza. Pogledajmo glavne slučajeve takvih brakova!

1. Odgojno negativni primjeri bračnih zajednica

a) Bolan brak

To je obično **brak bez muža**. On je odsutan iz bračne zajednice, bilo odlaskom na posao, bilo odlaskom u društvo prijatelja, jer je njegov interes izvan braka. »Njegov izvorni grijeh je u tome što posao i organizaciju života uzdiže do razine životnog cilja mjesto da ih povezuje životom u braku, prema kome bi sve to moralo biti usmjereno« (Müller-Sweffe).

U takvim slučajevima **žena se nalazi sama pred zadacima**, koji najčešće prelaze njezine moći. Ne može ništa drugo učiniti

doli to da se sva okrene djetetu i u njemu potraži utjehu. Zato na dijete prelijeva veliku nježnost, koja je, ako je pretjerana, štetna za svako dijete, pogotovo za jedinca. Takvo dijete već zbog svoga položaja nema normalnih uvjeta razvoja, nego uvijek trpi zbog osjećaja nesigurnosti, prevelike razdražljivosti i praktične nesposobnosti za život.

Druga negativna posljedica povezana je s prvom: kad se žena okrene isključivo djetetu te ga počne obasipati svojom ljubavlju, **oduzima mužu jedinu mogućnost dozrijevanja u braku**. »Prava i potpuna osobnost muža može dozrijeti samo u prisnom odnosu sa ženom, koja je pozvana da postane muževljeva odgojiteljica« (Heer).

Žena mora uvijek tražiti svoga muža (i obratno). Pogotovo to vrijedi za mladu nevjestu, da ne bi uskoro u svojoj kući imala »nogometnog fanatika« ili »menadžera« za razne aktivnosti, a ne muža i oca djece.

S druge strane imamo i brakove gdje je **žena bez osjećaja majčinstva**, žena sebična i razmažena, koja ne nalazi ni vremena ni ljubavi za djecu, niti za muža. Dijete koje sazna da ga majka ne prihvaća s veseljem počinje reagirati. Opire se. Bez naravnog osjećaja da je čuvano i voljeno dijete raste i množi u sebi osjećaje manje vrijednosti podređenosti.

Moramo reći da je za takvu ženu-majku muška osobnost više puta slaba: npr. muž koji o ženi i o braku ima filmsku predodžbu ili predodžbu koju je pokupio iz fotomana.

Imamo i brakova gdje je **žena previše »domaćica«**, posvećuje se samo kući te ne nalazi vremena za djecu. U takvom slučaju je dobro da muž otrgne ženu iz njezina uskog svijeta vlastitog doma, te da je uvede u svijet kulture, glazbe i drugih aktivnosti izvan kuće. Neka joj pokaže stvari koje jednako tako usrećuju, a možda čak i više negoli kućni pod. Ne zaboravimo da praznici i praznovanja dobivaju pravo značenje i sadržaj u oslobođenoj bratskoj i obiteljskoj sredini.

b. Anonimna bračna harmonija

Neizražena osobnost bračnih drugova te podređenost sredstvima društvenog priop-

ćavanja vodi svakako u »sivi«, jednoličan **brak »bez vlastitog lica«**. Slave praznike jer svi tako rade; krste djecu jer je svi daju krstiti; čiste zube zubnom pastom koju reklamira televizija — itd. »Mirna kuća«, kako ju reklamira televizija, pošten rad muža, još pošteniji rad žene u domaćinstvu — to još ne otkriva profil braka. Takva kuća skriva u sebi infantilizam, potpunu nezrelost u bračnim odnosima (Heer).

I intervju »slavne« Elizabeth Taylor otkriva takvo poimanje braka: »Udala sam se u osamnaestoj godini. U stvarnosti sam mislila da je brak mala, bijela kućica, ograđena grmovima ruža.«

U brakovima »bez valstitog lica« odlučuju televizija i moda, koje ne prosuđuju samo odjeću nego i bračnu vjernost.

U takvom svijetu roditelji moraju usmjeravati sebe i djecu prema istini, biti za istinu. Zato je **kriterij** uspjelog ili neuspjelog **odgoja** u tome jesu li uspjeli **djecu osposobiti za osobne odluke** ili ne. Do toga pak dolaze preko svakodnevnih malih odluka, u koje spada i odnos prema televiziji i drugim sličnim kućnim činionicima.

c. Posebni položaji

Teškoće odgoja prisutne su i kod uspješnih brakova, a kamo li ne kod neuspješnih. Moramo biti svjesni da dijete živi među roditeljima-supružnicima i da, ukoliko su oni pred rastavom, to traje prilično dugo vrijeme. Oni ga iskorišćuju svojim načinom života i ne poštuju. Tako »nesređen brak i nesređena obitelj utječe na dijete nesigurnošću, nedisciplinom i drugim nedosljednostima« (Lückert). U takvom slučaju moguće je pronaći »izlaz« iz tjeskobe u međusobnoj **povezanosti s drugim brakovima**, čemu žele pripomoći »susreti bračnih parova«, koji polagano i s teškoćom prodiru u naš crkveni život.

2. Utjecaj bračne spolnosti na odgoj

Posebno pitanje, po svom utjecaju na odgoj kao takav i posebno na vjerski odgoj, jest mjesto spolnosti u braku. **Spolnost supružnika-roditelja** je, naime, bivstveni, odlučujući i utjecajni **činilac odgoja**. Svjesni smo da najveći utjecaj ne dolazi od us-

menih razlaganja o pitanjima spolnosti, nego od međusobnog spolnog života supružnika.

Treba naglasiti da su djeca pošteđena od spolnog nesklada roditelja. Kao da su sama svjesna da je spolna usklađenost teško dostiživa jer je rezultat mnogih činilaca.

Od odlučujućeg je značenja za normalan spolni razvoj djeteta kakvo mjesto zauzima spolnost u braku roditelja. Studijski razlikujemo **pet zornih točaka u odnosu brak-spolnost**:

- a) brak bez spolnosti
- b) brak protiv spolnosti
- c) brak unatoč spolnosti
- d) brak preko spolnosti
- e) brak s integriranom spolnošću (G. A. Hauser).

a) **Brak bez spolnosti**. To je brak iz kojeg bračni drugovi žele a priori **isključiti spolnost**. »Udruženi« brak, koji isključuje spolnost, pedagoški ne predstavlja »pozitivan« model. Svjesno ili podsvjesno daje djeci pogrešnu ili nepotpunu sliku zajednice, jer nedostaje bivstveni vidik zajedničkog života — spolnost. Djeca ovdje nisu dionici pozitivnog utjecaja i iskustva spolnosti, nego su čak u opasnosti da prema njoj zauzmu **negativan stav**.

Najčešći uzrok koji dovodi do braka bez spolnosti jest **čuvstvena nesposobnost** u širokom smislu te riječi, koja se ne odnosi samo na područje spolnosti. Posljedice toga su da dijete raste u hladnoj sredini, iz koje ponajčešće izviru smetnje u ponašanju ili pak sami roditelji (**pogotovu majka**) pokušavaju to pomanjkanje nadomjestiti raznim pretjeranim oblicima brige za nj. Tako djeca doživljavaju pomanjkanje prave ljubavi ili trpe zbog razmaženosti, iz koje se rađaju razni kompleksi.

Drugi, prilično čest uzrok jest **strah od začeca**. Posljedice za brak i dijete u tom su slučaju manje nego u prvom. Nezadovoljena spolnost više puta uzrokuje mnoge napetosti, što se negativno odražava na djecu, jer ne dobivaju dovoljno topline i osjećanje sigurnosti. Ubrzo nedostaje osloboditeljsko ozračje, koje je nenadomjestiv preduvjet odgoja. Tako obiteljski život označava nestrpljivost i »nervozizam«, koji roditelji onda iskaljuju nad djecom.

Zbog **dobrovoljnog odricanja** obaju supružnika brak bez spolnosti veoma je rijedak. Ako odricanje nije neurotično, djeca ne trpe štetu, no sa stanovišta odgoja to nije idealno rješenje.

b) **Brak protiv spolnosti.** To je tada kad jedan od supružnika ili oboje njih gledaju na spolnost kao na »nešto što je tuđe bra-ku«. Uzroci takvog gledanja mogu biti različiti. Negativan pogled jest onda kad supružnici gledaju na spolnost samo kao na **sredstvo rađanja** djece, bez osobne pozitivne vrijednosti. Kako broj djece brzo postaje dostatan, spolnost postaje težak teret. Supružnici se počinju boriti protiv svoje naravi. Energija iz braka ne usmjeruje se na odgoj djece, nego na borbu protiv spolnosti, koja se smatra nečim slabim. Tako je ogojna sposobnost oslabljena, obiteljsko ozračje napeto i bez mira, koji je toliko potreban za ugodan odgojni pristup.

U slučaju **frigidnosti** žene svaka spolna aktivnost predstavlja veći ili manji teret. Za takvu ženu spolnost je **nužno zlo**. Uskoro može i muž postati nužno zlo ako ga žena počne prezirati. Antipatija prema mužu negativno utječe na djecu, pogotovo na djevojčice. Nije rijedak slučaj da su kćerke frigidnih majki i same frigidne, dok su sinovi dotucavani (čak i do impotencije), a rjeđe i perverzni (jer im je otac prikazivan kao perverzan), ili pak bez uzdi, tako da svoju spolnost ne mogu uključiti u cjelovitu osobnost.

I **dvostruki moral** (u javnosti se spolnost osuđuje, dok se u praksi dozvoljava i u braku i izvan braka) s moralnog stanovišta veoma je škodljiv za djecu. Ona prije ili kasnije otkriju dvostrukost igre. U najboljem slučaju zabacuju spolni moral, a s njime ujedno i autoritet roditelja. U suprotnom će se slučaju morati takvi prilagoditi i započeti živjeti po njemu.

I onaj koji je normalno vjerski odgojen može gledati na spolnost kao na zlo. Temelj takvog gledanja je pogrešan spolni odgoj prije braka. Svaka spolna aktivnost osuđuje se kao zlo, smrtni grijeh. Takve ideje dijete može trajno upijati u sebe i kasnije ponijeti u brak kao negativan pogled. Tako opažamo činjenicu da istinski vjerne osobe moraju više puta prebroditi

velike teškoće u vezi sa spolnošću, ne samo na početku nego i usred bračnog života kako bi mogli doći do pozitivnog iskustva. Pozitivna i harmonična spolnost kod roditelja osnovna je premisa ispravnog rješavanja spolnih problema kod djece. Među najdubljim iskustvima koja djeca dožive u obitelji svakako je ispravan odnos prema spolnosti, pa iako se o njoj mnogo ne govori, ona ipak ispod svega tinja.

c) **Brak unatoč spolnosti.** Spolnost može za brak postati i **prijetnja**, pogotovo u tzv. kritičnim razdobljima (od 3. do 6. godine braka), kad se **rasplinu snovi**. Napose žensku spolnost uskoro gasi navika. Ljubav i spolnost moraju se neprestano razvijati, rasti i mijenjati. Ako to nedostaje, te prevlada navika i jednoličnost, tada se životna moć spolnosti ne opire opasnostima, nego postaje prijetnja za brak i odgoj djece. Promatrana kao prijetnja, spolnost se svjesno ili nesvjesno posreduje djeci, te u njima poprima sliku demona, kojemu treba plaćati danak, koji može uništiti pojedinca i zajednicu.

Nesposobnost kontroliranja spolnosti izražava se riječima: »Svi tako rade«, ili »Svi su muškarci jednaki«, ili »Žena je za to na svijetu«. Takvo ozračje mogu roditelji stvarati svojim riječima i nehotice ili u odnosu prema nevjernom partneru. Takav odnos ruši svaki oblik odgoja.

d) **Brak preko spolnosti.** Suprotno tom navedenom poimanju spolnosti, jest gledanje na spolnost kao na **fetiš**. Brak je u tom slučaju cijena koju treba plaćati spolnošću. Ona odlučuje, vrednuje ili obezvređuje bračni život. Postaje gotovo jedina opruga ili karika braka, iako skriva i veliku opasnost: promjena ili smanjenje spolnog nagona vodi u rušenje braka. Takvo gledanje na spolnost ne utječe na odgoj nužno negativno. Moguće ga je, naime, popraviti ili izvan obitelji (vjera, dobra prijateljstva, čitanje, pozitivni uzori) ili pomoću dobrog supružnika.

e) **Brak s integriranom spolnošću.** To je brak u kojem je **spolnost jedna od nosivih sastojina odgoja**. To je idealan teren za odgoj djece. Sistematsko gajenje svih vidika

spolnosti koji koriste braku i obitelji vodi snažnim bračnim i obiteljskim vezama. Zato je potreban ispravan spolni odgoj. Supružnici moraju razvijati cjelovitu osobnost i na spolnom području. A taj razvoj zahtijeva **potpunu otvorenost** supružnika među sobom i s Bogom te povjerenje u partnera. »Spasenje« supružnika je obostrano. Oni jedan drugog trebaju. Više put muž potiče i spolno odgaja ženu, a žena muža čuvstveno. Tako jedno drugome postaju dužnici, životna potreba. »Ne mogu živjeti jedno bez drugog«. Takva veza postaje i odgojni model. Samo supružnici naime, koji se međusobno oblikuju mogu dobro odgajati djecu. Što je više bračni odnos samostalan i neovisan od djece, to više oni rastu i razvijaju se. Djeca ne smiju biti središte, nego samo korisnici tog odnosa.

Idealan teren za spolni odgoj ovisan je o apsolutnoj otvorenosti prema djeci. Spolna pitanja treba pravodobno rješavati. Djecu treba ispravno i prikladno s dobi uvoditi u ta pitanja.

Izmjena nježnosti među supružnicima ne smije biti nešto sramotno. Razumije se, ukoliko se odvija u određenim granicama. Na djecu pozitivno utječe intimna povezanost roditelja. I sama djeca imaju pravo na nježnost, no izrazi te nježnosti moraju biti spontani, odmjereni, osloboditeljski. Samo onaj brak u kojem je spolnost **harmonično integrirana**, njegovana, zdrava i pozitivna, nudi najbolji teren za odgoj. Isto vrijedi i za obratno: ili je spolnost harmonično uključena u odgoj ili ga ruši.

II. ODNOSI IZMEĐU MAJKE I DJETETA

O majčinskoj ulozi u odgoju, pogotovo u vjerskom odgoju djeteta, mnogo je toga već izrečeno i napisano. Zato ćemo ovdje iznijeti samo neke najosnovnije spoznaje.

Majka je prva i najbolja djetetova odgojiteljica. Štiti ga pred tjelesnim i duševnim traumama, koje nadolaze iz vanjskog svijeta. Ona obrazlaže okolinu. Prevodi izraze iz tuđeg svijeta da budu dostupni njegovu svijetu. Oblikuje njegove prve osjećaje i ulijeva mu povjerenje u svijet. Njen neprestani razgovor s djetetom oblikuje njegov jezik i govor.

Guardini naglašava veliku ulogu majke već u vrijeme trudnoće: »Potrebno je sve učiniti da se tjelesni i duhovni razvoj djeteta razvija uredno i normalno već u majčinskoj utrobi. Majka se mora čuvati bilo kakvih povreda, koje inače izviru iz njezina neispravnog vladanja, kao i traumi koje imaju svoj izvor u tjeskobama i teškoćama. Za djetetov duhovni razvoj veoma je važno držanje majke u času poroda: njeno udaljavanje iz redovite životne sredine može za dijete značiti šok. Samo čvrsto duhovno držanje majke, dubina njezinih čuvstava, sabranost i koncentracija na unutarnje događanje može umanjiti mogućnost traume i olakšati djetetov dolazak na svijet bez prevelikih poteškoća.«

Majka ima u svom životu dvije velike zadaće: u početku pokušava postići što skladniju povezanost s djetetom, tako da gotovo postanu jedno; kasnije se pokušava skladno odvajati od njega bez većih poteškoća.

U prvom razdoblju djetetova života svi napori majke prvenstveno su usmjereni na njegov tjelesni razvoj: hrani ga i brine se za nj. U tom razdoblju ona se nalazi u nekoj unutarnjoj podvojenosti: s jedne strane boji se odvajanja od djeteta, a s druge strane podsvjesno želi da ga se oslobodi.

Nove zadaće koje majka susreće više su odgojnog karaktera: brine se da se dijete psihički dobro osjeća, nastoji oko njegova prilagođavanja stvarnosti, kao i oko suočavanja sa životnim razočaranjima. U tom razdoblju majčina je uloga da poučava dijete kako će svladavati nagone. Pritom ne smije biti ni previše bezbrižna, jer prevelika popustljivost vodi u opasnost da dijete postane nedisciplinirano i rob svojih nagona, ni previše stroga da mu saopćava zabrane, jer bi to moglo voditi dijete u opasnost od živčanih smetnji. Za odgoj je najkorisnija majčinska unutarnja harmonija i intuicija, koje joj pomažu da razumije djetetove čuvstvene procese. Od velikog je značenja dakako i majčinsko usavršavanje u odgoju, ukoliko samo oslanjanje na prirodni odgojni instinkt može zvučati kao prazna riječ.

Metode odgoja mogu biti različite. No najbolji vodič pri tome jest majčinska ljubav. Svaka djetetova kretnja izražava važan stupanj njegova razvoja. Stoga je majčina zadaća u tome da stalno bdije nad tim razvojem i da sudjeluje u njegovim čuvstvima. Samo tako će iznutra biti sigurna da ispravno postupa. Majka i dijete pažljivo i duboko opažaju jedno drugo i postupno grade međusobno zajedništvo; postupno se jedno s drugim identificiraju.

Poznato nam je i to da svako vrijeme na neki način ima svoga oca i svoju majku. Pogledajmo neke, za odgojnu zadaću veoma važne značajke majki u negativnom smislu riječi.

Ponajčešće je majka ona osamljena odgojiteljica koja se posvećuje djetetu. U obitelji ima ulogu »izvanjskog i unutarnjeg služenja«. Istodobno ona je odgojiteljica, liječnica i sudac. Budući da se baš ona najviše zanima za dijete, postepeno prelazi u protekcionizam nad njim. To joj donosi unutarnju tjeskobu i strah za dijete. Pri svemu tome žena-majka više put uistinu ne zna tko je ona sama. Počinje postajati jednaka muškarcu, zato npr. bježi od kuće, jer u njoj ne nalazi ništa posebno. Bori se za samostalnost i jednakost, a iza svega toga skriva se želja da nađe prostor za sebe. Traži samo sebe.

Takvoj ženi-majci najprije upada u oči njena **osamljenost**. Sve su žene strahovito osamljene i to teško osjećaju. To je jedna od najtočnijih značajki današnje žene. Nema s kime da se porazgovori, nema s kime rasti, osjeća se ugrožena, no ne zna se braniti. Spolnost ne predstavlja za nju više neku vrednotu. Sve naime pada na njena ramena, a prilikom neuspjeha ima osjećaj krivnje.

Taj njezin položaj ima svoj korijen u braku. U mladim godinama odgojili su je da u braku gleda najznačajniji događaj svoga života. I pubertet su joj prikazivali samo u službi braka, kao pripremu na brak. Poistovjećivala se s brakom da ne ostane sama. Kao udata sad je odjednom sama. Vjenčala se da bi **postala netko**, da bude samostalna, da si uredi svoj životni prostor. Takvoj ženi nedostaje društvena opsežnost odgoja i životnog usmjerenja. Tako se **ne odlučuje** za brak i djecu, nego to **pa-**

sivno prima. To vodi u otuđenje. Žena postaje razočarana. Stalno se navraća u svoj unutrašnji svijet i ispituje sebe što je ona u stvarnosti, kakvo je njezino poslanje. Ne priznaje da je razočarana; ne prihvaća ni samu sebe, a to vodi do neprihvatanja vlastite djece, od koje se više puta odvaja, iako je istodobno navezena na njih, jer su djeca ipak smisao njezina života.

Za majku je danas posebno **problematično razdoblje primarne identifikacije djeteta** — tj. razdoblje prvih mjeseci djetetova života. Nekad ima za to više uvjeta: dojenje te stalna majčinska prisutnost uz dijete. Dijete se osjećalo sigurnim i čuvstvena povezanost s majkom nije predstavljala teškoće. Danas dijete u život majke donosi snažne potrebe: tjeskobu i neprijateljstvo. A to vrijedi za slobodno prihvaćenu djecu i za onu neželjenu. Mijenja se njezin egzistencijalni položaj, koji radikalno mijenja i njeno držanje. Dolazak djeteta na svijet nalaže ženi prihvaćanje činjenice da je majka. Nije više ono što je bila — žena — nego majka. To odlučivanje za nju je teško, jer joj kod toga ne pomažu ni supruga, ni društvo. Za zaposlenu ženu dolazak djeteta znači i teško fizičko breme. Takvo stanje može otežavati i koji drugi član obitelji.

Tako dijete riskira da niti u prvim mjesecima svoga života ne nalazi prikladne sredine koja bi mu nudila pravi osjećaj zaštite. Majka nosi sobom tjeskobu, koju onda prenosi na dijete. Tu tjeskobu povećava i dnevni tisak, koji često prenosi čudna poimanja o suvremenoj ulozi majke, te razni liječnici za djecu, koji su više puta nepripremljeni, jer bi u mnogim slučajevima zapravo najprije morali liječiti majku pa tek onda dijete.

U času prelaska u fazu traženja prve djetetove samostalnosti, a potom i spolne diferencijacije, kad u njegov život stupa lik i uloga oca, majka se opet često nalazi sama: sama mora živjeti s djetetovim problemima, koji donose duboke promjene. Majka tada osjeti da može rješavati pitanja svoga djeteta samo tada ako i sama zajedno s njime raste i mijenja svoje odnose prema drugima. Ovdje više puta nastupa praznina: bračni par ne raste, od-

nosi među supružnicima se ne produbljuju, nego se prazne; nema očeve muževnosti koja bi pomogla djetetu u identifikaciji. Žena-majka se na taj način podređuje djetetu, kao i mužu. Tako i dijete upija u sebe osjećaj podređenosti, ne odgaja se za ispravne odnose.

U ovih nekoliko ukratko zgusnutih i na crno oslikanih poteza o ulozi majke u životu djeteta odnosno stanovit uvid u problematiku same stvari. No izlaz iz takve situacije jest u zajedničkom traženju rješavanja: žena-majka neka s mužem uspostavi duboki međusobni bračni odnos, koji unatoč oštrom pritisku izvanjskog svijeta oslobađa i stvara pogodne uvjete za djetetov razvoj.

III. ODNOSI IZMEĐU OCA I DJETETA

Već je Rousseau napisao: »Otac koji se ograničuje samo na to da dijete začne i da ga hrani, izvršava samo trećinu svojih dužnosti.«

Očeva uloga u djetetovu životu šira je nego što to katkada sebi predstavljamo. Podsvjesno, otac je **simbol braka**, predstavnik auktoriteta. On i u naravnoj svijesti igra značajnu odgojnu ulogu. Dijete u njemu gleda svoga vodiča i čuvara iako istodobno pred njim osjeća strah i neprijateljstvo, divljenje i ljubav.

Tako je **očev odgojni utjecaj dvostruk**: s jedne strane na dijete utječe očeva simbolična sličnost, a s druge strane ono se susreće s konkretnim ocem i s njegovim načinom izvršavanja očeve uloge. U prvom slučaju dijete izjednačuje zakon s ocem. Otac tako utječe na nj da dijete doživljuje sebe kao »idealno ja« ili kao predmet idealne ljubavi. U drugom slučaju važnu ulogu igra konkretan očev život: ono što on jest i što radi.

Očeva uloga pri odgoju djeteta prije svega je u njegovu **sudjelovanju pri duhovnom rođenju djeteta**. U tom poslanju ne može ga nadomjestiti ni majka, ni odgojitelj. Ta uloga započinje odmah po rođenju, a aktivno stupa na scenu tek oko treće godine djetetova života. Tada, aime, dijete otkriva svog oca kao onoga koji »zna sve napraviti«. Slijedi ga, moli, oponaša ga, uz njega se osjeća sigurnim. Otac uvodi dijete u svijet, koji je širi od vlastite

obitelji, a koji on nosi sobom svojom službom i javnim životom. Tako donosi svijet u četiri stijene vlastite kuće.

Očeve pomutnje i slabosti snažno utječu na dijete. Pri tome razlikujemo dva vida slabog vladanja: ono koje se izražava preko **nasilja i grubosti**, i ono koje se izražava u **neurotičnom ponašanju** kroz unutarnje tjeskobe, posizanje u život djeteta i konačno kroz povlačenje.

U prvu kategoriju spadaju **grubi i nedruštveni očevi**. Dijete doživljava i osjeća takvog oca kao svoju nesigurnost. U njemu potiče tjeskobu i grubost. Takav otac ne simbolizira zakon, nego nekoga od koga se valja braniti. Ne nalazi u njemu mogućnost identifikacije i teško prevladava pre-genitalne impulse. Budući da ne podnosi oca, ne može prema njemu oblikovati ni svoje ja. Posljedica je ta da dijete bježi od oca i traži utočište u vršnjacima, u klapi. Takvo dijete s teškoćom shvaća što je ljubav. Takav odnos prema ljubavi ponijet će kasnije i u brak, što negativno utječe na bračno zajedništvo.

Druga kategorija su **neurotični i tjeskobni očevi**. Oni manje štetno utječu na život djeteta. Iznutra nisu sigurni, žive u nekoj stalnoj pritješnjenosti. Takav otac pokušava zatomiti u sebi nasrtljivost; s obzirom na svoju duboku nesigurnost reagira osjećajem krivnje i prevelikim posizanjem u život djeteta, ili se pak povlači. Prikrivene reakcije dolaze na vidjelo u pretjeranoj brizi za odgoj i u dramatičnom prikazivanju djetetova ponašanja.

Dijete pri takvom ponašanju s teškoćom rješava svoje unutarnje sukobe. Ne može riješiti ni tzv. Edipov kompleks i zapada u neurozu. Ne prihvaća stvarnost, pogotovo tjelesnu i psihološku. Kako ne može podnijeti nesigurnost odnosa s roditeljima, naginje nasrtljivosti. Njegovo »ja« je prerano ugroženo i zato se osigurava obrambenim mehanizmima. Rezultat toga je neprilagodljivost i čuvstvena nezrelost, koja otežava njegove kasnije dodire s drugim ljudima izvan obitelji.

Dijete različito reagira na takvog oca. Čuvstveno će ga odbaciti, osjećat će krivnju pred njim, tjeskobu, sumnjat će u sebe, podavat će se lijenosti, biti nasrtljiv itd.

Često je obiteljska situacija i ta da je otac strog, a majka popustljiva. Otac osuđuje dijete, a majka mu uvijek popušta pa time prkosi ocu. U takvim slučajevima djetetova zahtjevnost dobiva krila.

U treću kategoriju spadaju **očevi koji se povlače**. To djetetu stvara velike poteškoće. Ako djetetu nedostaje muška slika, s teškoćom će pronalaziti svoje mjesto i uspostavljati odnose s drugima. Teško će se kasnije odijeliti i od svoje majke.

U takvoj situaciji je i obitelj gdje je otac umro ili se rastao pa je majka ostala sama s djetetom da mu nudi zaštitu, nježnost i čvrstinu. U takvom slučaju uvijek je dobro došao kakav stric ili odgojitelj, koji djetetu može ponuditi muževnu sliku s kojom će se poistovjetiti.

Zrela majka, koja je prije u braku živjela harmoničnim životom, čuva muževu sliku pred djetetom s poštovanjem. U tom slučaju gubitak oca je manji. Ako pak majka odbija očevu-muževu sliku, dijete će se susresti s teškoćama čuvstvene naravi.

I živ otac može biti odsutan: bilo da odstupa od odgojne zadaće i da se ne zanima za dijete, bilo da je nezreo. Ne prihvaća odgovornosti oca te tako uskraćuje djetetu bitan doprinos u njegovu čuvstvenom razvoju.

U vladanju mnoge današnje djece možemo lako otkriti gorku istinu o pomanjkanju očeve slike u njihovu životu. Kako se djeca u pravom trenutku ne mogu poistovjetiti s očevom slikom, to u njima uzrokuje mnogovrsne smetnje.

I za vjerski odgoj te su smetnje od velikog značenja, jer se nailazi na tvrd i za oblikovanje neprikladan teren. Stoga je veliki zadatak našeg suvremenog naviještaja: otkrivati očevima njihovu ulogu u djetetovu životu i pomoći im u vraćanju na odgojno područje.

IV. ODNOSI IZMEĐU DJECE I ODGOJNE POSLJEDICE

Povezanost među samom djecom ton i stil daje povezanost među supružnicima. Prisilne metode vode podređenosti, a povjerenje i razumijevanje u međusobno poštovanje. U prvom slučaju odnosi između djece bit će borbeni i nesigurni, a u dru-

gom slučaju bit će intenzivni i otvoreni. **Povezanost između djece iste obitelji ovisna je, dakle, o idealima, o nastojanjima i osobnosti roditelja.**

S obzirom na brojni sastav obitelji imamo tri situacije (Berge):

a) Uska obitelj s **jednim djetetom**. U takvoj situaciji djetetu su olakšane neke aktivnosti, a neke ga umaraju. Odrasli se s njim puno bave, no nema odnosa sa sebi jednakima, što vodi tome da će kasnije u životu odnosi s drugim ljudima biti oslabljeni. Glavni problem jedinca nije toliko u pomanjkanju braće i sestara koliko u činjenici da »takvo pomanjkanje upije neizbrisivo značenje odnosa roditelji—djeca« (Osterrieth).

b) Veoma **široka** obitelj nije najpogodniji teren za učinkovite međusobne odnose. Otac i majka s teškoćom se mogu posvetiti svakom pojedinom djetetu. Stoga je briga za mlađe više puta na leđima starije djece. Problem je također i bratska nesloga. Djeca osjete da su zanemarena te nagingju negativnom vladanju.

c) **Srednjobrojna** obitelj ima više mogućnosti za uređenu strukturu. Članovi u njoj susreću se s većom lakoćom. Roditelji lakše dohvaćaju zahtjeve mlađih i vrednovani su u svom razvoju. Na međusobnu povezanost u obitelji različito utječe činjenica da li su u obitelji samo braća ili samo sestre ili istodobno i braća i sestre; zatim karakter i izobrazba također, te osobno zalaganje djece, društveni život itd.

a) FAKTORI KOJI UTJEČU NA DIJALOG MEĐU DJECOM

Djeca iste obitelji tkaju veze odnosa, koje su značajne za njihovo oblikovanje. Žive pod istim krovom, odgajaju se u istom ozračju i pridobivaju vlastitosti potrebne za život u društvu. Kad su djeca međusobno heterogena po spolu, starosti ili karakteru, mogu veoma obogatiti jedno drugog. Jedan drugog potiču na prilagođavanje i oblikovanje u duhu stvarnosti.

Odnose između braće i sestara oblikuje mnogo činilaca:

aa. **Broj članova** djece. O tome je pret hodno bilo govora.

ab. **Značaj članova**. Ovdje se misli na način kako se djeca susreću i suočavaju s

obiteljskim događajima i kako reagiraju na njih. Osjećajna djeca su veoma osjetljiva za položaj i ranjiva za nove činjenice; manje osjećajna pak ostaju gospodari svoje situacije i u teškoćama. Aktivna djeca su poduzetna, živahna, spremna na sve; neaktivna brzo popuste, boje se prepreka te uzmiču pred obvezama.

ac. **Spol djece.** Nije svejedno jesu li sva djeca istoga spola ili ne. Prisutnost samih dječaka ili samih djevojčica može voditi u maskulinizaciju ili feminizaciju obiteljske zajednice. Različitost spolova u obitelji uvjetuje i različite težnje u obiteljskom životu, slobodnom vremenu ili zajedničkom društvenom životu. Zajednički život braće i sestara ugodno utječe na otvoreno susretanje s drugim spolom.

Važni su slučajevi jedne djevojčice sa samim dječacima i obratno: jednog dječaka među samim djevojčicama. Takve situacije lako dovode do napetosti, koje mijenjaju situacije ponašanja. Djevojčica će biti prikraćena u mnogim stvarima koje su inače dopuštene braći; doživljavat će opomene, kritike; postat će osjetljiva na galamu, svađe i nastojat će biti bez pogrešaka. Dječaci obično uživaju neke privilegije, dok djevojčice ne. Gdje su same djevojčice oduprijet će se privilegijama brata i to će ga potisnuti u osamljenost. Izgubit će potrebnu čvrstinu i povjerenje u sebe te će se predati sudbini.

ad. **Genetička pauza.** Međusobne odnose uvjetuje i razlika u dobi. Kad nije veća od dvije godine, dijete živi s drugim članovima obitelji kao sa sebi jednakima. Sporazumijevanje među njima je brzo. Kad je pak razlika velika, nastaju odnosi podređenosti i nadređenosti. Mlađi će biti podređen starijem, a stariji će gospodovati. Ako je razlika u godinama velika, jedno od djece morat će dugo vrijeme zauzimati položaj jedinca ili mlađeg, a da se ne dođe do dublje povezanosti.

ae. **Redosljed rođenja.** U zajedništvu djece mjesto je izvor posebnih vladanja i poticanja na različite reakcije. Za dijete nije svejedno da li je tko pred njim, dive li mu se ili iza sebe ima i mlađu braću i sestre. S obzirom na to poznate su nam tri različite kategorije:

— **Prvorodenac.** Ima utisak da ga je mlađi brat zbacio s »prijestolja« i da je time izgubio privilegirani položaj. On je konzervativac, računa na snagu i pomirljiv je (Adler). Prvorodenci su više ljubomorni. Dolazak drugorođenog za nj je tvrd ispit. Osjetljiv je na krivicu i sklon je perfekcionizmu. U društvenim odnosima je rezerviran. Ima osjećaj odgovornosti, poštuje tradiciju i ideje roditelja. Spreman je na zapovijedanje (Packard).

— **Zadnje rođeni.** Opisuju ga kao dijete obasipano pažnjom. Više put roditelji postupaju s njim kao s jedincem: popustljivi su, ne zadaju mu velikih životnih zaduženja, žele ga očuvati malim. Time podsvijesno žele sebi produžiti mladost. Vrijedi obično za kućnu igračku. Starija braća i sestre su popustljivi prema njemu. Drugi naglašavaju da je zadnje rođeni zanemaren. Roditeljima je na teret, zahtijeva brigu. Živi u teškom položaju, što obrazlaže »čuvstveno zakašnjenje« i težnju da svrati pozornost na sebe. Manje je navezan na majku i više se prilagođava drugim članovima obitelji. Njegov položaj nije pogodan za razvoj, pogotovo ako živi u brojnoj obitelji, ili je razlika u starosti u odnosu prema drugoj djeci od više godina. Odgoj zadnje rođenog je težak kao kod jedinca (Zilliger). Potrebno je pravodobno uvoditi ga u radne navike i u samostalnost.

— **Srednje dijete.** Dok je prvorodenac nekakvo »pokusno dijete« supružnika (Bossard, Boll), drugo ili treće rođeni ima bolji položaj. Obično je uravnoteženiji, manje zahtjevan i više svjestan samog sebe. »Postepeno, kako se rađaju druga djeca, roditelji ne nauče dijeliti svoju pažnju svima, nego se i manje brinu za djecu. Stoga je vjerojatno da će slijedeća djeca osjetiti veću slobodu djelovanja« (Packard).

S druge strane, takva djeca imaju manje prednosti. U obitelji se takvo dijete postavlja sa strane starijem bratu, koji mu je postavljen za uzor, i mlađem, kojemu roditelji iskazuju svu pažnju. Jednome se divi, drugome zavidi. Kod njega je uočljiv osjećaj manje vrijednosti i želja da bude prvi. Roditelji moraju stoga takvom djetetu iskazivati veću pažnju i biti uz njega u teškoćama.

b) POSEBNI POLOŽAJI U ZAJEDNICI DJECE

ba. **Jedinac.** Zaključci istraživanja nisu jedinstveni; katkad su nesigurni i oprečni. Treba razlikovati jedinca brojnije obitelji, gdje su mogući mnogi odnosi s bratićima i sestričnima, i jedinca nuklearne obitelji, koji živi samo s roditeljima (Krevelen).

S odgojnog zornog kuta jedinac je društveno »osamljen« i »previše zaštićen« (Osterrieth). Istodobno dionik je prevelikih briga, koje ga ometaju u samostalnom držanju. To produžuje njegov položaj podređenosti. Ako mu odgojitelji u školskim godinama ne pomognu, ne može pravilno uspostaviti prijateljstvo. Stoga neka ga roditelji već od samog početka uključuju u grupe, gdje će se naučiti upoznavati sebe i druge te učiniti skok iz »dobi igre u dob rada« (Zilliger). Kontakti neka budu i sa susjedima, pogotovo s obiteljima koje imaju malu djecu.

bb. **Blizanci.** Jednoajni blizanci su »jedno biće u dva izdanja«, koje je jednako genetskom, tjelesnom i duševnom području. Blizanci čine par i vezani su uz zakone tog para. Gospoduju jedan nad drugim i podređeni su jedan drugome; sudjeluju i takmiče se; povezani su i odvajaju se; doživljavaju ljubav i neprijateljstvo.

Kod blizanaca nailazimo na tri značajne prepreke (Zazzo):

— **teškoće uključivanja u društvo**, pogotovu na čuvstvenom području, gdje su nestalni i djetinji;

— **zakašnjenje u govornim i umskim sposobnostima**; kod blizanaca više puta nailazimo na skriveni kodeks sporazumijevanja, tzv. »criptofasia« (ona sprečava govorni razvoj iako ga štiti pred utjecajima okoline);

— **srodnost i čuvstveno zakašnjenje.** Blizanci više put nose slična imena, sličnu odjeću, igračke, knjige itd. Roditelji time naglašavaju njihovu osamljenost i štite njihovu osobnu samostalnost. Pred ženidbom jednog od njih žive trenutke velike napetosti, koje uzrokuje udaljavanje.

Roditelji moraju blizance integrirati u bratsku zajednicu i pomoći im u stvaranju

nju čuvstvenih odnosa s drugom djecom. Ako roditelji potiču blizance na međusobno razlikovanje, na samostalan život, na afirmaciju vlastite osobnosti, promijenit će gubitak u prednosti. Blizanci koji se dopunjuju dijelit će solidarnost, razumijevanje i bratske odnose.

bc. **Siroče.** To je situacija gdje nedostaje jedan ili oba roditelja. Još ne poznamo svih učinaka, no ipak, nešto se zna. Dijete koje raste bez jednog roditelja teško će i nedostatno kasnije ispunjavati tu ulogu. Smrt jednog od roditelja može zaustaviti procese identifikacije, snažno preokrenuti bratske kontakte kako ih doživljava dječja svijest. Reakcije su ipak različite i s obzirom na redoslijed rođenja.

Smrt oca, na primjer djeluje različito u životu djeteta. Poznata su nam tri razdoblja (Porot):

— U ranom djetinjstvu gubitak je različit od starosti i majčine brige za nj. U prvim godinama posljedice su neznatne ako nadomjestite gubitak druge osobe.

— U kasnom djetinjstvu ono može ocijeniti položaj; smrt u njemu potiče tjeskobu, negativno utječe na njegov čuvstveni i umski razvoj. Može odbijati svijest i pribjegavati svijetu snova. U kasnijim dobima gubitak ima manji utjecaj. Kontakti s vršnjacima mogu to nadoknaditi.

bd. **Posvojeno dijete.** Posvojeno dijete koje dođe među naravnu djecu dolazi u dobru sredinu. Ljubav i naravni odnosi nadoknađuju nedostatak čuvstvene naravi. Iako uključenje takvog djeteta zahtijeva mnogo taktičnosti i intuicije, naravna djeca mogu prema posvojenom djetetu početi pokazivati znakove ljubomore i suprotstavljati se novom pridošlici. Zato je potrebno da ih roditelji prethodno priprave na to. Roditelji koji usvajaju dijete moraju u prikladnom trenutku reći tom djetetu istinu o njemu i o njegovu položaju.

Dijete mogu posvojiti i roditelji koji imaju samo jedno dijete te nemaju više nade da će dobiti i drugo. Obično je u takvim obiteljima posvojeno dijete dobro primljeno, **pozitivno utječe** i na naravno dijete, kojemu pomaže da dođe do bogatijih i ljudskih odnosa. Tako roditeljima koji su ga posvojili vraća, jer unosi nov život u **obitelj**.

be. **Opterećeno dijete.** Umno opterećeno dijete snažno utječe na obitelj. Opterećeni su i roditelji i samo dijete. U određenim slučajevima odlazak djeteta u odgojnu ustanovu donosi obitelji olakšanje. Kod takvog djeteta majka očito pokazuje osjećaj krivnje, a otac bježi iz obitelji. Zato treba pomoći ne samo opterećenom djetetu nego i roditeljima i drugoj djeci.

Utjecaj umsko opterećenog djeteta na ostale članove obitelji u razmjeru je s njegovom opterećenošću: učinci polaze od posljedica koje odrasli lako prenose sve do egzistencijalnih iskustava, koje je teško prevladati. Negativan utjecaj je moguć i na drugu djecu, zbog negativnih identifikacija i raznih napetosti.

Roditelji treba da takvom djetetu pruže zaštitu, moraju mu biti na raspolaganju. Moraju preboljeti konfliktnu situaciju i dosegnuti unutarnju ravnotežu. Zdravu djecu neka usmjere na razumijevanje opterećenog djeteta i njegovim zahtjevima. Opterećenom neka pomognu prebroditi osamljenost. Neke mu na različite načine pomažu razvijati osobne sposobnosti, da raste u povjerenju i unutarljivoj čvrstoći. Svi neka opterećenomu pružaju mnogo ljubavi i moralne podrške.

V. METODE OBITELJSKOG ODGOJA

Općenito razlikujemo tri vrste metoda, tri »stila« ili »modela« obiteljskog odgoja. Iz piramidalne koncepcije obiteljske zajednice slijedi:

1. **Autoritarni model**, gdje je otac »glava« i »odgovoran«, »odgojitelj« obitelji, a svi ostali su podređeni. Misao vodilja pri takvom odgoju jest spoznaja da je dijete još neiskusno te ga mora poduprijeti očev autoritet, koji zahtijeva štovanje.

U takvoj obitelji djeca imaju malo mogućnosti susretanja s roditeljima i više rubno sudjeluju u rješavanju zajedničkih pitanja. Među djecom ima malo zajedničkih susreta. Plodovi takvog odgoja jesu: infantilizam, strah, neprilagodljivost, iracionalni moral.

Autoritarni stil odgoja pokazuje se u raznim oblicima. jedan od njih jest **prevelika zaštita**, koja vodi u prevelik dodir roditelja s djecom, tj. u nadzorstvo i slične

nenormalne stavove. Uzroke takvog ponašanja nalazimo u nezreloj osobnosti, koja je ljubomorna na svoj auktoritet i ne zna pomoći djetetu kako da dođe do samostalnosti.

2. **Liberalni model.** Idejni nosioci toga modela su Rousseau, Helen Key i Tolstoj. Čista je suprotnost prijašnjem modelu. Naglašava ulogu odgojitelja, njegovih prava i iskustava. Daje naglasak na dijete i njegovu samostalnost i spontanost. U biti to je sistem »bez zahvata«. Dijete je svoj sudac. Obiteljski međusobni odnosi imaju samo informativnu ulogu, jer su roditelji bez vodstvene uloge.

Mnogo toga prisutno je kod današnjih očeva. Oni su više puta odsutni iz obitelji ili su pak duhovno nespremni za odgoj. Ovaj je u njihovim očima poziv koji moraju izvoditi a da ga ne žele jer on donosi neuspjehe i frustraciju.

Majke pod utjecajem službe, koja često materijalno iscrpljuje sve njihove snage, također se ne mogu posvetiti odgoju. Tako ovakvoj djeci danas nedostaje »slika oca«, te su prikraćeni za proces identifikacije i rasta s iskrivljenom »slikom majke« kojoj nameću brojne odgovornosti i odgojno odlučivanje.

Nijedan od naznačenih modela ne odgaja zrelog odraslog čovjeka, nego podređene osobnosti, okrenute samima sebi, nesposobne da razumiju zahtjeve zajednice, bez zdravog optimizma, s umanjenim osjećajem za samostalnost i osobnu odgovornost.

3. **Obiteljski i demokratski model**, koji među ostalim pretpostavlja:

— **Ozračje dijaloga.** Roditelji traže razgovor s djecom jer tako upoznavaju njihove želje i težnje te se prilagođuju njihovim potrebama. Zajedno rješavaju teškoće, što djecu privlači; osjećaju da ih roditelji razumiju i da im pomažu.

— **Uključivanje u zajednicu prožetu ljubavlju.** Roditelji godinama spoznaju da djeca imaju svoju povijest i svoj poziv. Djeca sudjeluju u obiteljskim pothvatima. Tako se razvija i raste ozračje solidarnosti i prijateljstva, što pomaže čuvstvenom i društvenom rastu.

— **Priprava na samostalnost i odgovornost.** Cilj takvog odgoja jest djetetova slo-

boda. Na to se postepeno pripremamo. Zato roditelji polako utvrđuju u djeci samostalnost. Tome pripomažu i disciplinske mjere. Tako dolaze do »područja slobode, koje ih nadgledava« (Berge).

Danas je u odgoju više nego nekada potrebna krepost sudjelovanja, razumijevanja i dijaloga. Potreban je **personalistički odgoj**, koji nadrasta autoritarni i liberalni, te izrasta u sintezu osobnih i društvenih vrednota.

Takav odgoj zahtijeva neprestano provjeravanje bračne uloge i vraćanje na bračne izvore, koji su temelj svakog odgoja. Iz toga proizlaze slijedeći zahtjevi:

— Ideja oca, koji je »glava« obitelji, mora nestati. Nije on jedini odgovoran za odgoj. Ta zadaća pripada supružnicima koji su jedini nosioci dužnosti i prava. Dvostruko iskustvo i pristup obogaćuju odgojni odnos, izjednačuju ulogu supružnika i izlaze iz komplementarnosti muških i ženskih vlastitosti.

— Supružnici se u bitnim odgojnim pitanjima moraju podudarati. Unatoč sporovima ne smiju opterećivati međusobno razumijevanje, koje je garancija odgojne akcije. Dobro djece zahtijeva da supružnici usklade suprotnosti i da djeluju usklađeno mislima i metodama.

— Odgojni zavodi moraju biti šaroliki; moraju poštivati djetetov razvojni trenutak, njegove značajnosti i teškoće. U prakticiranju roditeljskog auktoriteta moraju biti elastični: potreban je prijelaz od apsolutnog i stalnog auktoriteta u ranom i kasnom djetinjstvu, do relativnog i povremenog u pubertetu i mladenačkom razdoblju. Tako roditeljski auktoritet postaje služenje i pomoć djetetu da se uputi na pravi put.

VI. ZADAĆA RODITELJA I DRUGIH ODGOJITELJA

Pred odgojitelje se postavljaju različiti zahtjevi, koji su odgovor na današnji položaj u društvu i u Crkvi. Pokušajmo ih sažeti u nekoliko bitnih točaka.

1. Moramo steći i podržavati **jasnu svijest o odgojnom poslanju**. Te svijesti je razmjerno malo i kod roditelja i kod odgojitelja, među koje spadamo i mi kate-

hete i katehisticice. To je danas svakako jednako od najtežih pitanja. Moramo biti svjesni da je »odgoj majka obitelji«. Te istine morali bi biti svjesni i oni koji se pripremaju na formiranje obitelji, i oni koji pripremaju buduće obiteljske odgojitelje. Svi moramo biti svjesni pune vrijednosti te ustanove.

Supružnicima i sebi moramo pomoći da dođemo do spoznaje, da se za odgojno poslanje treba trajno osposobljavati te srcem i razumom pripremati za nj. Samo roditeljski osjećaj ne rješava odgojna pitanja. Potrebni su roditelji koji **znaju odgajati**; potrebni su odgojitelji koji **znaju kako odgajati**, koji posebno znaju kako pripremati roditelje na to poslanje.

2. **Moramo ljubiti djecu (i njihove roditelje)**. Za mnoge roditelje to je samo prazna riječ. Ide se za »ljubavlju koja razmišlja« (Pestalozzi). Ljubiti djecu znači poštivati ih, ljubiti njihovu budućnost, osposobljavati ih za samostalan život.

Jednako vrijedi i za odgojitelje roditelja: roditelje moramo voljeti unatoč njihovoj neznanju, velikim pogreškama i egoizmu. Otkrivati valja u njima vrednote i tim vrednotama dati život i obogaćivati ih. To je naš zadatak.

3. **Graditi bračno i obiteljsko jedinstvo i harmoniju**

Odgojni prostor roditelja se zbog mnogih drugih činilaca odgoja i ustanova sužuje. Ostaje samo ono što je bitno: bliski bračni odnosi ljubavi, koji su plodonosna odgojna sredina u bliskim i čovjeku najpotrebnijim krepostima ljubavi, razumijevanja i poštovanja. Tako svoje energije usredotočujemo i vraćamo se bitnim stvarima gdje je potvrđivanje života naj snažnije. Katehetski djelatnici neka podržavaju bračnu zajednicu svim snagama i spoznajama suvremenih znanosti, posebno pak s Božjom pomoći. Tako nećemo mahati u prazno.

ZAKLJUČAK

Svijest da nijedna ustanova ne može prikladno nadomjestiti odgojnu ulogu obitelji te svijest o bitnim sastojinama psiholoških i pedagoških pitanja, koja su povezana s odgojem djece i kojih smo se samo

u glavnim crtama dotakli, mora nas uvjeriti da je »jedan od najvećih zadataka suvremenog odgoja odgajati obitelj da bude sposobna odgajati«. Jednostavan i običan očev i majčinski osjećaj ne mogu osigurati onu »odgojnu prikladnost« koja je rezultat istančanog i trajnog odgojnog nastojanja, koje je svjesno dubokih zahtjeva

osobnosti, koja se oblikuje. Svjestan je također i prepreka koje su na putu razvoju cjelovite osobnosti te nastoji stvarati uvjete i potraživati prikladna sredstva za postignuće odgojnog cilja. S tim u vezi vrijedno je udružiti odgojnu energiju roditelja, supružnika i svih odgojitelja u jedinstveno odgojno nastojanje i pokret.